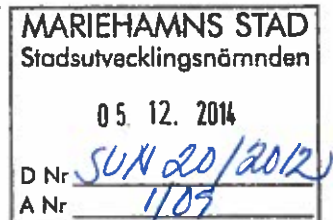

Postat 02.12.2014

Hänvisning
Er anhållan nr 45 av 7.10.2014

Kontaktperson
Elisabeth Palamarz

Ärende
**UTLÅTANDE ÖVER FÖRSALG TILL
STADSPLANEÄNDRING FÖR STADSDELEN
SVEDEN, MARIHAMN**

Stadsarkitektkansliet i Mariehamn har anhållit om museibyråns utlåtande med anledning av arbetet med ändring av stadsplanen för 118 tomter i stadsdelen Sveden. Som grund för planändringen föreligger stadsarkitektkansliets 2013 års utredning "En varsam förtätning av området Sveden".

Som underlag för stadsarkitektkansliets arbete efterlyses museibyråns åsikter om områdets betydelse i Mariehamn såsom representant för en stadsplanepok, vidare, om vilka detaljer och egenskaper bygger upp denna karaktär samt vilka är stadsdelens kulturhistoriskt värdefulla hus och på vilket sätt bör dessa lämpligast skyddas.

Museibyrån har tagit del av stadsarkitektkansliets utredning och önskar härmed komma in med det nedan bifogade utlåtande som med hänsyn till ärendets stora omfattning är begränsat till generella kommentarer och antikvariska åsikter. Vid behov kan uppdraget kompletteras med fördjupade studier och utredningar.

Avdelningschef

Rainer Juslin

Överantikvarie

Elisabeth Palamarz

Bilaga:

Museibyråns betänkande gällande förslag till ändring av stadsplanen för stadsdelen Sveden.

Museibyran

Museibyrans betänkande gällande förslag till ändring av stadsplanen för stadsdelen Sveden.

Historisk bakgrund i korthet

Den första antagna stadsplanen för Mariehamn, framtagen av G.T. Chiewitz, är daterad 17.7.1860 och hade karaktär av en "idealstad". En förändring av denna plan, från en tät stenhustad till en lummig trähusstad, utarbetades av Åbo länsarkitekt C.J. Heideken och fastställdes redan 1871. Planen gällde främst tomtindelningen för hela stadsområdet, som då omfattade de fyra centrala stadsdelarna, benämnda A, B, C och D. De äldsta planerna var så kallade rutnätplaner, med strängt reguljära, breda esplanader, brandgator och regelbundna bostadstomter. 1871 års plan skapade dock grund för anläggande av rymliga trädgårdar och trädplanteringar längs gatorna.

I den följande 1926 års stadsplan för Mariehamn, utvidgade planarkitekten Oskar Bomansson stadsområdet både norr- och söderut, samtidigt som ett antal kvarter bildades i de befintliga stadsdelarna. Bebyggelsen i de nya kvarteren var uppdelad i bostadstomter och villatomter. På villatomterna skulle på ett luftigt sätt uppföras mindre hus varför byggnadsgränsen blivit indragen från gatulinjen med ca sju meter. Resultat av denna planåtgärd är fortfarande synlig på Nygatans norra sida. Bomanssons stadsplan var även den första som innehöll detaljerade anvisningar för trädplanteringar längs esplanader och gator samt som inramning kring stadens planerade monumentalbyggnader.

Efter 1930-tals depression och i takt med det snabbt växande invånarantalet uppstod behov av utökad tomtmark för stadsbebyggelsen i Mariehamn. Uppdraget att utarbeta en utvidgad stadsplan gick till stadsarkitekten i Helsingfors, Bertel Jung.

Bertel Jung (1872-1946) hade arkitektutbildning från bl.a. Polytekniska institutet i Helsingfors och Berlins kungliga konstskola. I början av sin arkitektbana samarbetade Jung bland annat med de kända arkitekterna Lars Sonck och Oscar Bomansson. 1908 blev han utnämnd till Helsingfors första stadsplaneringsarkitekt. I sitt arbete hänvisade han ofta till tyskspråkiga stadsplaneringsteoretiker. 1910 ritade Jung Finlands egen avdelning till internationell stadsplaneringsutställning i Berlin. Bland Bertel Jungs viktigaste stadsplanearbeten bör nämnas Munksnäs-Haga stadsplan från 1915 och planen Pro Helsingfors, gjorde tillsammans med Eliel Saarinen år 1918. Dessa var de enda moderna stadsplaner som gjordes i Finland under 1910-talet. 1923 - 1925 arbetade han som stadsplaneringsarkitekt för Åbo stad. Hans stadsplan för "Stor-Åbo" från år 1921 tangerade i sin monumentalitet amerikansk stadsplanering. År 1925 flyttade Jung tillbaka till Helsingfors och tillsammans med sin bror Valter grundade arkitektbyrån Jung & Jung. Inom ramen för byråns produktion ansvarade Bertel Jung för olika stadsplaneringsuppdrag och stadskonstnärliga helheter.

Bertel Jung anses vara en föregångare inom den moderna finländska stadsplaneringens historia och stadsplanen han gjort för Mariehamn är ett av de mest tydliga bevisen för detta. Trots att den vid första anblicken på kartan tycks följa den tidigare rutplanen som angav Mariehamn dess urbanistiska karaktär, visar en noggrannare analys att Jung här tillämpade en helt annan, modern stadsplaneringsideologi med rötter från mellankrigets Europa.

Planen stod färdig 1938 och den omfattar stora delar av dagens Mariefhamn, bland annat kvarteren norr om Köpmansgatan och söder om Skillnadsgatan. Skillnadsgatan, som då hette Linjegatan, utgjorde gränsen mellan staden och utmarker i söder, den så kallade "Södra skogen". I och med Bertel Jungs förslag till den nya stadsdelen, benämnd "I", har denna södra gräns överskridits nu för första gången.

Svedens kulturhistoriska värde: en trädgårdsstad

Stadsdel I fick namn Sveden. Den anlades på en något kuperad, skogsbevuxen och ställvis bergig mark. Stadsdelen avgränsas i öster av två gator som utgör förlängning av den "gamla stadens" centrala stråk i öster, Torggatan och Öhbergsvägen. De drogs nu vidare söder om Linjegatan och fick svänga mjukt västerut tills de mynnar ut i Ålandsvägens sydligaste del. Tack vare det får Sveden en tydlig, triangulär plan med ett torgliknande, öppet parkområde i mitten och ett rättvinkligt hörn i korsningen mellan Ålandsvägen och Linjegatan. Bertel Jungs planritning karakteriseras av tjocka, gröna linjer, dragna längs huvudgatorna, med vilka arkitekten tydligt markerade de trädtrader som skulle planteras i de nya kvarteren. Tomternas storlek i jämförelse med de i stadens äldre delar, från Bomansons tid, är mindre, tätare, regelbundna och med en tydligt radial form i triangelns östra del. Ett antal små, raka gränder mellan kvarteren skapar interna förbindelser inom stadsdelen, dels med huvudgatorna, dels med parkområdet i mitten.

Stadsdelen Sveden bildar en klart avgränsad del i Mariefhamns urbana landskap. Denna upplevelse är betingad av planens historiska syfte, skillnader i gatustruktur, kvartersformer, hustyper och inte minst mängden av trädgårds- och grönområden.

Historiskt sett utgör Bertel Jungs plan en tydlig tidsring i Mariefhamns stadsplaneringsutveckling och dessutom speglar sin tids planeringsideal i relation till sociala förhållanden och demografiska strukturer i staden. Som sådan har den ett utomordentligt kultur-, byggnads- och socialhistoriska värden som bör bevaras.

I historiska sammanhang ingår ofta orden *stadskarakter* och *stadsmässighet* som kanske bör förklaras här. En plats som tidigare har varit mer eller mindre obebyggd, men tilldelats byggnads-rättigheter, utvecklades så småningom till en plats med viss täthet i bebyggelsen, sina egna särdrag, arkitektonisk stil, art och stadsmässig prägel. Med begreppet *stadsmässighet* menas att byggnader är placerade intill varandra på ett ordnat sätt, enligt vissa reglerade principer, så att slutna gaturum och platser bildas till skillnad från byggnader utplacerade fritt i grönområden med vagt definierade tomtgränser.

På detta sätt återspeglar nya stadsdelar det historiska syftet med bebyggelsens tillkomst och de redovisar utvecklingen i den fysiska miljön i relation till rådande sociala förhållanden. Med andra ord, en stadsplanerings-utveckling illustrerar människors samspel med sin fysiska miljö.

I Mariehamns fall är denna process särskild tydlig, tack vare stadsdelen Svedens välbevarade planegenskaper, som klassificerar denna stadsdel inom den speciella urbanistiska kategorin, nämligen **en trädgårdsstad**.

Trädgårdsstaden

Trädgårdsstaden (Garden City) är ett planeringsideal som uppkom vid sekelskiftet mellan 1800 och 1900-talen av stadsplaneraren Ebenezer Howard. Den beskrev en utopi av att människan skulle leva i harmoni tillsammans med naturen. Howards idé gick ut på att skapa små självständiga samhällen formade i cirklar med max 30 000 invånare i varje stad. De skulle bestå av allmännyttiga fastigheter placerade i centrum omgivet av radiala gator bebyggda med små, enfamiljebostadshus med varsin liten trädgård. Längst ut, vid cirkelns kant, skulle anläggas arbetsplatser omgivna av ett yttre grönbälte som sammankopplade de närliggande förstäderna med varandra.

Howards idéer blev snabbt verklighet i form av Letchworth Garden City anlagt redan 1903 norr om London av arkitekterna Barry Parker och Raymond Unwin. 1907 och 1920 tillkom stadsdelarna Hampstead respektive Welwyn. Parallellt med Letchworth anlades 1909 den första trädgårdsstaden i Tyskland, Hellerau vid Dresden, åtföljd 1912 av Bruno Tauts Falkenberg, idag upptagen på UNESCOs Världsvärldslista. I Frankrike var det arkitekten Henry Sellier som från och med 1916 började tillämpa Howards idéer genom att anlägga trädgårdsstäderna vid Paris: de Stains, Drancy, Gennervillers, Suresnes, l'Aqueduc a Arcueil, Lilas.

I början av 1930-talet sprids idén till USA, där arkitekterna Clarence Stein och Henry Wright planerar Amerikas första trädgårdsstad Radburn i New Jersey. Efter depressionen ökade behov av enklare bostadsbebyggelse, vilket resulterade i tre välkända trädgårdsstäder: Greenbelt, Greendale i Greenhills.

De nya stadsutvecklingstrenderna gjorde sig snabbt gällande i både Sverige och Finland. I stockholmsförorterna växte fram redan under 1900-talets första decennier, genom influenser från Tyskland och England, gröna stadsdelar bebyggda med små hus, parhus, radhus och flerbostadshus. I linje med samma tankar växte trädgårdsstäderna fram, till exempel Gamla Enskede, Ålsten och Äppelviken.

I Finland följde man både svenska och tyska stadsplaneringsförebilder vid hanteringen av bostadssituationen för en växande arbetarbefolkning. Man intresserade sig också för brittiska och amerikanska trender, inte minst Raymond Unwins verk och trädgårdsstadsidealet.

Trädgårdsstadsbyggande innebar här välplanerade stadsdelar i ett omväxlande landskap, med småskalig och blandad bebyggelse omgiven av grönska. Symmetri, axialitet och

luftiga platsbildningar med stor andel av naturlig vegetation, kompletterad med trädgårdar och alléplanterade gator, utgjorde stommen i de nya stadsdelarna.

Bostadsbebyggelsen inom de nya nordiska stadsdelarna dominerades av enkla, harmoniska enfamiljshus (även kallade småstugor), till att börja med uppförda under påverkan av den så kallade 1920-tals klassicismen. Trädgårdsstaden Trä-Kottby i Helsingfors, som kanske bäst i Finland speglar detta tidiga ideal, utgör idag en internationellt känd exempel och är i sin helhet skyddad som Riksintresse RKY-område.

I och med funktionalismens genombrott i Norden, och i synnerhet efter Stockholmsutställningen 1930, kom de nya stadsdelarnas bebyggelse alltmer präglas av den nya arkitektoniska stilen. Bertel Jung, den finska stadsplaneringens fader, var själv en god representant av alla dessa tendenser och stilsförändringar. Hans stadsplan för Mariehamn från 1938 utgör därmed bryggan mellan Ålands småskaliga stadsutveckling och de världsomfattande arkitekturtrenderna.

Stadsdelen Sveden är än idag ett välbevarat exempel på hur trädgårdsstadens ideologi hade praktiskt tillämpats i lokala förhållanden på Åland och hur det sedan stadsplanemässigt utvecklats och hanterats under drygt sju decennier.

Sveden idag

Kvarterets byggnadsbestånd är utförligt inventerat, beskrivet och karakteriserat i Stadsarkitektkansliets utredning över Sveden (januari 2013), varför museibyrån i detta utlåtande endast fokuserar på kulturhistoriska bedömningar och kommentarer till det rubricerade "Förslaget för varsam förtätning av området".

Det mest slående draget i stadsdelen är bostadshusens likartade placering, med en (oftast lång) fasad i gatuliv; husen är vända mot en bred remsa trädbevuxen förgårdsmark som finns på en eller på båda sidor av gatan. Förutom att det skapar känslan av stor luftighet kring husen ökar det också känslan av stadsmässighet i det öppna gaturum som här, i de flesta fallen, saknar trottoarer.

Villorna har enkla, rektangulära eller kvadratiska, ett till två våningar höga volymer, är symmetriskt uppbyggda och täckta med sadel- eller pyramidtak. Husens entréer ligger vanligtvis på gårdssidan som vetter mot avlånga trädgårdar avgränsade mot varandra med låga häckar eller buskar. I många trädgårdar växer enstaka, stora löv- och/eller barrträd samt olika typer av prydnadsbuskar. Både träden och buskaget är flera decennier gamla och utgör därmed ett viktigt karaktärsdrag och särskilt dekorativt element inom bostadsmiljön.

Dessa trädgårdar (med undantag av hörntomter) står åt tre håll i kontakt med grannomternas trädgårdar.

På detta sätt skapas mellan de regelbundna husraderna en bred, obruten och till stor del obebyggd, grön trädgårdszon, ett dels odlat, dels naturligt grönområde som mjukt följer den sluttande terrängen och bildar ett av stadsdelens kännetecken.

I de enskilda gaturummen kan man fortfarande avläsa bebyggelsens tidsmässiga lager som tillkommit under decennierna mellan 1940 och 1980. Dessa skikt hade skapats av likartade villatyper, och/eller kataloghus, som oftast tillhörde en och samma byggnadsperiod präglad av viss arkitektonisk stil.

Stadsdelens äldsta byggnader (den ännu äldre Parkgatan 24 undantagen), är från slutet av 1930- och början av 1940-talet och utgörs av ett fåtal 1½ trävåningshus täckta med brant sadeltak och med avskalad, men elegant fasaddekoration.

Hustypen, som stilistiskt hör till 1920-tals klassicism, har återkommit även under senare perioder, men i en starkt förenklad form och ofta såsom trävillor med putsade fasader.

Staddelens bebyggelse domineras idag, främst längs Torggatan, av ett stort antal tvåvåningshögga, kubformade sockerbitsvillor i funktionalistisk stil, med trä eller puts på yttre fasaderna. De flesta villorna är från 1940-talet och de har sina karakteristiska två- eller treluftsfönster och pyramidtak i behåll.

Vidare, i första hand längs Öhbergsvägen, kan man fortfarande urskilja en tydlig grupp av karakteristiska standardiserade enplansvillor (även kallade småstugor) från tidigt 1950-tal, med källarvåning, taktegelklätt sadeltak och liggande fönster på de med träpanel- eller putsklädda fasaderna.

Resten av stadsdelens hus bildar en, arkitektoniskt sett, mindre enhetlig grupp, som hör hemma i senare delen av 1900-talet; 1¾ vånings höga, symmetriskt uppbyggda sadeltaksvillor, med eller utan takkupor/frontespisar. De är ofta försedda med en balkong över entrén mot gårdssidan.

Exempel på den yngsta bebyggelse inom stadsdelen, vid gränderna väster om Ålandsvägen, som bryter mot de tidigare mönstren både ifråga om hustyp och om placering.

Majoriteten av alla hus inom Sveden härstammar dock från tidsperioden 1945-1960, med eller utan senare tillägg eller ombyggnader.

Noteras bör att det inom området finns 18 stycken bostadshus som i stadens inventeringar utpekats såsom kulturhistoriskt värdefulla byggnader, varav en, den äldsta, uppförd 1927, är idag K-märkt i stadsplanen.

Svedens bebyggelse utgjorde ett arkitektoniskt helgjutet område som uppmärksammades redan i 1986 års delgeneralplan för Mariefhamn. Enligt planens "förslag till riktlinjer för detaljplaneringen" skulle "stadsdelens speciella karaktär beaktas vid utvecklingen och bevaras. Ny-, om- och tillbyggnader bör stilmässigt anpassas till områdets tidstypiska karaktär".

Förtätningsproblematiken

Sveden har, som tidigare sagts, till övervägande del förverkligats enligt Bertel Jungs stadsplan från år 1938 och vidareutvecklats i linje med en 1941 års byggnadsordning,

som starkt reglerade huvudbyggnadernas placering på tomten, storlek samt – inte minst – villornas utseende och anpassning till varandra.

1974 antogs dock en ny stadsplan för Sveden som gav kraftigt utökad byggnadsrätt på tomterna och som sedan dess styr tomtanvändningen. Ett antal tomtägare hade utnyttjat rätten till större ut- och/eller tillbyggnader på sina fastigheter i enlighet med denna plans bestämmelser.

Utbyggnaderna skedde på olika sätt, i form av antingen en lägre flygel i trädgården placerad mot huvudbyggnaden, alternativt en högre, modern byggnadskropp som tillfogats den ursprungliga villans gårdsfasad, eller rentav såsom ett helt fristående enplanshus i bakre delen av tomtens, istället för trädgården

(jämför exempelbilderna bredvid).

I samband med denna exploatering har man alltså, i de flesta fallen, frångått de hänsynsföreskrifter som fanns i 1941 års byggnadsordning som syftade på att anpassa tillbyggnaderna till platsens karaktär och de befintliga husens arkitektoniska stilspråk.

Detta ledde till att den tidigare så enhetliga och regelbundna stadsplansplanen och den harmoniska stadsbilden började splittras.

Det föreliggande förslaget för en varsam förtätning inom stadsdelen Sveden har därför som huvudsyfte att få till stånd en generell styrning av den fortsatta förtättningsprocessen, vilket är positivt. Den fokuserar dock på framtagande av arkitektoniska regelverk för tillbyggnaderna, utan att i princip ifrågasätta själva förtättningsprocessen och dess påföljder.

Huvudproblemet ligger i det faktum att en förtätning möjliggjorts genom 1974 års stadsplan, ett, ur antikvarisk synpunkt kontroversiellt stadsplaneringsbeslut, som speglat sin tid och som bär med sig långsiktiga konsekvenser.

Allmänt sett, präglades 1970-talet av föga ideologiskt respekt för den äldre bebyggelsens kulturhistoriska och identitetsskapande värde, vilket resulterade i de omfattande, idag så kritiserade rivningarna inom många gamla stadskärnor i Norden. Även Mariehamn har varit offer för denna utveckling, med rivning av Societetshuset samt flera andra, ovärderliga gamla trähus i stadens centrum, som då fick lämna plats åt föga anpassad nybebyggelse.

Det vidomtalade nordiska rivningsraseriet började lyckligtvis avta från och med det så kallade byggnadsvårdsåret 1976 som innebar vändning av den allmänna opinionen ifråga om gamla bebyggelsens materiella och immateriella värden. Parallellt med denna process trädde ett antal internationella UNESCO konventioner om bevarande av det byggda kulturarvet i kraft och angav riktlinjer för ett brett förankrat bevarande. Den senaste konventionen härom, som gäller bevarande av och skydd för urbana miljöer och stadslandskap, hade antagits av medlemsstaterna 2011 (jmf nedan).

"The historic urban landscape is the urban area understood as the result of a historic layering of cultural and natural values and attributes, extending beyond the notion of

"historic centre" or "ensemble" to include the broader urban context and its geographical setting."

Organisation
des Nations Unies
pour l'éducation
la science et la culture

Convention du patrimoine mondial

On 10 November 2011 UNESCO's General Conference adopted the new Recommendation on the Historic Urban Landscape by acclamation, the first such instrument on the historic environment issued by UNESCO in 35 years. The Recommendation on the Historic Urban Landscape will not replace existing doctrines or conservation approaches; rather, it is an additional tool to integrate policies and practices of conservation of the built environment into the wider goals of urban development in respect of the inherited values and traditions of different cultural contexts.

När det gäller utvecklingen i stadsdelen Sveden, trots stora ideologiska förändringar i omvärlden och nya planeringsprocesser för Mariehamn, lever de föråldrade bestämmelserna från 1974 års stadsplan än idag.

Museibyråns ståndpunkter ifråga om Svedens bevarande och utveckling

Med de ovan anförda fakta och kulturhistoriska värderingarna som grund är det den antikvariska myndighetens bestämda åsikt att stadens planeringsorgan bör i första hand diskutera möjligheten att frångå dessa 1970-tals stadsplanbestämmelser för Sveden i syfte att komma i takt med den moderna stadsplaneringsideologi som i högre grad värnar om stadens helgjutna urbana miljöer och skapar förutsättningar för ”utveckling genom bevarande”. Att värderingsgrunderna har förändrats bevisas inte minst av tillkomsten av 1986-, respektive 2006 års delgeneralplaner för Mariehamn, med krav ställda på bevarandehänsyn vid stadsutvecklingen.

Detta synsätt har även stöd i lagstiftningen. Den gällande Plan- och bygglagen för Åland (2008:102) förutsätter att ”markanvändningen och byggande ska ske så att en bra livsmiljö skapas och bevaras, en ekologiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt hållbar utveckling främjas och så att kulturhistoriska värden bevaras” (portalparagraf 1).

Sett ur antikvarisk och stadsbildsmässig synpunkt konstateras därmed, att sättet på vilket den utökade exploateringen hittills gjorts i stadsdelen Sveden, trots sin ringa omfattning står i konflikt med de ursprungliga, Jungska stadsplaneintentionerna. De berörda tomternas regelbundna, geometriska ordning hade rubbats, bebyggelsens enhetliga karaktär splittrats och de värdefulla grönområdena minskat.

Den fortsatta exploateringen, ifall den fortsätter i linje med 1970-tals stadsplan, kan beröra näst intill samtliga tomter inom stadsdelen. Enligt de nu föreslagna varsamhetsreglerna kan majoriteten av de tomter som ännu inte utnyttjat den utökade byggnadsrätten styckas i två lika stora delar, varvid den hittillsvarande trädgården ska få bebyggas med en separat enplansvilla. Räknat med den tillhörande nödvändiga infrastrukturen, såsom infart, garage mm, kommer nuvarande gröna oaser att omvandlas till tätt bebyggda bostadstomter, varvid den yttre (den som vetter mot gatan) dessutom ska fungera som en genomfartstomt.

Kontrasten mot de öppna ytor och de intima gröna rum som idag präglar villaområdet blir utomordentligt påtaglig.

Före ...

och efter förtätningen.

Ett befintligt exempel från stadsdelens Mästargränd (ovan) kan här fungera som illustration av detta påstående.

Förslag till varsam förtätning av Sveden förutsätter fortsatt exploatering av den bevarandevärda stadsdelen dock på ett reglerat sätt som minimerar exploaterings negativa påverkan på den värdefulla stadsbilden och trädgårdsstadens karaktär.

Detta förslag önskar museibyrån bemöta ur ett mera principiellt bevarandeperspektiv och med följande motivering.

Ett av de moderna kraven på planläggning är att nya byggnader ska stå i samklang med omgivande miljö och att de ska vara estetiskt tilltalande i ändringar och tillägg. Upplevelsen av vår närmiljö påverkar i hög grad vår känsla av välmående, trygghet, igenkännande och kulturell samhörighet. Forskningen pekar på en rad av faktorer i stadsmiljön som berör invånarnas platsupplevelser. Bland dessa faktorer räknas i första hand upp: den historiska betydelsen av platsen, inslag av grönska och natur, variation, utblickar, rumsbildande utformning, storlek och proportion mellan mark och byggnader, arkitektur, anpassning mellan nytt och gammalt, ordning i organisation av kvarter och hus, möjlighet till egna aktiviteter, variation. De mest omtyckta platserna karakteriseras ofta som lugna och harmoniska (jmf bilagan).

Exempel på Svedens "gröna rum"

Exempel på ännu öppna ytor som kan varsamt förtätas i samklang med stadsdelens kulturhistoriska värden

I fråga om Sveden bör en varsam och starkt reglerad exploatering, som tar hänsyn till stadsdelens helhetskaraktär och inte ändrar trädgårdsstadens unika egenskaper, prioriteras. Detta skulle i första hand kunna innebära utnyttjande av de hittills ej bebyggda tomterna och öppna ytor som ligger i linje med husen, längs gaturummet.

Eventuellt kunde även området förtätas på de större tomter som vetter mot skogen, väster om Ålandsvägen. Mindre, arkitektoniskt väl anpassade (flygel-) tillbyggnader mot äldre villornas gårdsfasader, som dock helt underordnar sig befintliga hus, kunde också tillåtas.

Ett fullt utnyttjande av den sekundärt utökade byggnadsrätten i stadsdelen Sveden, även om det sker i linje med de föreslagna varsamhetsreglerna, skulle enligt museibyran resultera i en kvalitetssänkning när det gäller stadsdelens mest exklusiva egenskaper: en luftig, enhetligt planerad trädgårdstad med rötter i den internationella stadsutvecklingshistoria, präglad av typologiskt enkel, men högklassig arkitektur och avsedd för hög levnadskomfort i en anspråkslös miljö.

Detta innebär samtidigt att stadsdelens urbanhistoriska, stadsplanemässiga och kulturhistoriska värden skulle sakta men säkert minska eller gå förlorade, vilket måste anses stå i konflikt med den gällande lagstiftningens bestämmelser och intentioner.

Gällande frågan om, i vilken grad, och på vilket sätt stadsdelens kulturhistoriskt värdefulla byggnader bör värnas och skyddas, anser museibyran att det lämpligast kunde ske genom speciella planbestämmelser i likhet med de som gällde i 1941 års byggnadsordning i stället för att sträva efter enskilda K-märkningar.

Den av Mariefhamns stad tillämpade praxis om att inte K-märka byggnader utan ägarens samtycke innebär att större delen av de i inventeringarna utpekade husen med kulturhistoriskt värde kan komma att sakna skydd. Med hjälp av generella hänsynsbestämmelser (dels i general-, dels i stadsplanen), såsom rivnings- och förvanskningförbud gällande exteriörer på alla hus som är äldre än 1960, samt villkor om skyldighet att varsamt underhålla dessa byggnader med traditionella metoder och i samråd med antikvarisk myndighet, kunde det nödvändiga bevarandet och sakkunnig översyn säkras framöver i avvaktan på enskilda K-märkningsinitiativ.

Undantaget utgörs av 1939 års bostadshus vid Skillnadsgatan 25 (Sveden-1-8), som är ett av de bäst bevarade exemplen i stadsdelen på villor i 1920-tals klassicism och som därmed bör K-märkas i stadsplanen.

Ett, eller ett par bäst bevarade exempel på de olika tidstypiska bostadshusen, både 1940-tals sockerbitshus och de små villorna från 1950-talet, i likhet med Öhbergsvägen 44, vore också viktiga att på sikt K-märka i planen.

Skillnadsgatan 25
Byggnadsår/lovår: 1939
Planerad av Carl Holmqvist

Kategori A

Skillnadsgatan 23
Byggnadsår/lovår: 1941
Planerad av byggm. Hugo Eriksson

Kategori C

Öhbergsvägen 44, Byggår: 1952,
Planerad av Elis Lindström

En mer detaljerad utredning härom ryms inte inom ramen för detta utlåtande.

Sammanfattning

Historiskt sett utgör Bertel Jungs stadsplan för Sveden en tydlig tidsring i Mariehamns stadsplaneringsutveckling. Jung tillämpade här en tidstypisk, modern trädgårdsstadsidéologi med rötter från mellankrigets Europa. Sveden speglar därmed internationella planeringsideal i relation till epokens sociala förhållande och demografiska strukturer i staden. Ett stort antal villor och enkla bostadshus från årtionden mellan 1930 och 1960 har bevarats i stadsdelen. Som sådan fungerar den som sin tids vittne med utomordentliga kulturhistoriskt, byggnadshistoriskt och socialhistoriskt värden som vi alla är skyldiga att värna om.

I stadsdelen Sveden finns alla förutsättningar för att varsamt utveckla boendet, med den nödvändiga respekten för Bertel Jungs stadsplansidé och därmed med hänsyn till de villkor som denna plan skapade för stadsdelens invånare: en grön, lugn, harmonisk bosättningsplats för alla åldrar, lika nära till stadens centrum som till naturen. Ett besök i Sveden bekräftar att denna boendeideal tycks uppskattas alltjämt genom att många tomtägare renoverar varsamt sina villor och vårdar sina trädgårdar. Utöver att den är kulturhistoriskt-, stadsplanemässigt och socialhistoriskt intressant bildar stadsdelen ett stort rum med många trygga lekplatser för barnen, intima uterum och lugna promenadstråk för besökare.

En fortsatt stadsplanering för Sveden bör helst frånga 1970-tals expansiva exploateringsvillkor och skapa förutsättningar för varsam utveckling genom fokus på staddelsens exklusiva värden, både ifråga om de kulturhistoriska och om boendekvalitéerna. På detta sätt kan också vår generation ge eget värdefullt bidrag till stadsdelens historia.

Museibyran, den 19 november 2014

Överantikvarie Elisabeth Palamarz

BILAGA

Inom ramen för forskning om värdering av stadsmiljöer (metoder av att mäta upplevelse) gjordes vid Lunds Tekniska Högskola (Institutionen för Stadsbyggnad, Arkitektur och byggd miljö, Lena Steffners avhandling, 2009) omfattande intervjuer vilka bl.a. gav följande svar från invånarna i trädgårdsstadsförorterna:

Stadsmönster

”Behåll ursprungskaraktären. Bevara småstadskaraktär (...). Ändra ingenting i ett vinnande koncept! Förstör inga grönområden, bygg inga höghus i villaområdet, man

mår bra i ett sådant här område med utrymme för både kropp och själ. Låt allt vara som det är. Förtäta inte, öka inte exploatering, bevara eller utöka promenadvägar, lekplatser, bollplaner, absolut inga nya trafikstråk. Om allmänna träd försvinner - plantera nya. Visa respekt för områdets egenart. Ta hänsyn till den ursprungliga stadsplanen. Trädgårdsstaden ska bevaras med öppna ytor och hus som stämmer väl med övrig bebyggelse. Inga höghus. Inga förändringar behövs det var redan färdigbyggt på 1920 och 30-talet.”

Träd och grönska

”Bevara grönområden, skog och promenadstigar samt ”strandpromenaden” som är unik. Grönområdena betyder mycket för alla åldrar. ”Minska INTE grönområden! Inga förändringar behövs i det här området. Mindre grått och mer grönt. Bevara grönområden och lekplatser. Förstör inte naturen. Det är bra som det är. Det får inte byggas hus i de små stråk av skog som omger villafastigheterna. Det är en fantastisk kvalitet att kunna röra sig i skogsstråk och kul för barn att kunna leka i skogen nära sin bostad. Man kan höra fågelsång, se smådjur, växter mm. Lämna alla grönområden i fred. Förtäta inte. Akta naturen, skogen, ängarna, fridfullheten. De små grönområdena och stigarna måste få finnas kvar hur, små de än är så är de ”lungan” i området.”

Byggnader

”Riv inte något. De gamla fina husen måste få vara kvar. Bevara villakarakteren. Bygg i samma skala och typ av bebyggelse som befintligt. Förändra inte gatumiljön genom tillbyggnader, höjningar av hus och byte av fasadmateriäl. Ta hänsyn till områdets och bebyggelsens karaktär och kvaliteter. Bevara villakarakteren, om- och tillbyggnader bör göras med hänsyn till omgivningen. Bygg bara där det passar in.”

Utformning

”Känsla för sambandet boendemiljö, natur, omgivning öppna ytor och ljus måste finnas. Bevara arkitektur och byggnadsstil. Förstör inte det som finns genom att exploatera grönområden eller bygga högre hus än nuvarande bebyggelse.”
